

ЗАЙЦЕВ ЮРІЙ КУЗЬМИЧ

УДК 330.342.146

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК СТРАТЕГІЧНА
ПОТРЕБА ЇЇ РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.01.01 - економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ 2002

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному економічному університеті

Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор

САВЧУК Володимир Сафонович, Київський Національний економічний університет, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри політичної економії обліково - економічних факультетів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент

КВАСНЮК Борис Євгенович,

Інститут економічного прогнозування НАН України, заступник директора інституту

доктор економічних наук, професор,

член - кореспондент НАН України

БЕЗЧАСНИЙ Леонід Костянтинович,

Інститут економіки НАН України, заступник директора інституту

доктор економічних наук, професор

ЛАГУТІН Василь Дмитрович,

Київський національний торговельно - економічний університет, завідувач кафедри економічної теорії

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра економічної теорії, м. Київ

Захист відбудеться " 12 " грудня 2002 р. о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.03 у Київському національному економічному університеті за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного економічного університету за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 201.

Автореферат розісланий 11 листопада 2002 року

В. О. Вченого секретаря спеціалізованої вченої ради, доктор економічних наук, професор

Панченко Є. Г.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У наш час на планеті відбуваються процеси історичної ваги, які, насамперед, знаходять свій прояв у відновленні дії законів ринку, ринкового середовища, отже економічної свободи людини у країнах колишнього так званого соціалістичного табору. Перебуваючи у перехідному стані системної трансформації, посткомуністичні країни, в тому числі й Україна, повинні визначитися із спрямованістю, основними стратегічними цілями цієї трансформації, засобами їх реалізації, які б узгоджувались із загальними тенденціями розвитку світової економіки та суспільства постіндустріального типу.

Складність вибору полягає у тому, що в сучасних умовах у перехідному стані знаходяться практично всі країни світу. Це пов'язано з якісними змінами у механізмах саморозвитку окремих країн, регіонів, суспільного життя на планеті в цілому. Спільне у всіх варіантах перехідного стану сучасного суспільства полягає в тому, що трансформація, як правило, відбувається на основі нової парадигми: економічне зростання, яке не супроводжується покращанням становища більшості населення, тепер не визнається розвитком. За цих умов на перший план безпосередньо виходять соціальні цілі функціонування економіки, такі як: якість життя, забезпечення економічних та громадянських свобод, право усіх суб'єктів господарювання на участь у прийнятті рішень, здорове навколишнє середовище, збереження ресурсів тощо. Аналіз об'єктивних законів і факторів, що визначають якісні зміни у системі економічних відносин, із суто економічних позицій вже не уявляється повноцінним, оскільки взаємовпливи економічної, соціальної, культурно-духовної, екологічної та інших систем настільки глибокі та щільні, що без урахування їх характеру та наслідків неможливо забезпечити управління економічними процесами на макро та мікрорівнях. Така необхідність визначає й потребу подальшої еволюції предмета економічної теорії з позицій визнання та пізнання органічної єдності економічного та соціального, коли ігнорування одного з компонентів приводить не тільки до погіршення умов функціонування іншого, але й до негативних системних змін.

Такий підхід забезпечує розуміння необхідності пошуку ефективних інститутів та інструментів, за допомогою яких можна забезпечити надійне застосування економічної та позаекономічної мотивації до праці, гармонізацію відносин основних суб'єктів господарювання, у тому числі в перехідних суспільствах. Взагалі, будь-які існуючі інститути є результатом процесів, що відбувалися у минулому, тому вони *пристосовані до обставин минулого, і не знаходяться у повній згоді із вимогами сьогодення* (Т.Веблен), навіть у розвинених країнах Заходу система соціально-економічних інститутів потребує постійного удосконалення. В Україні ж проблема формування та забезпечення взаємозв'язку економічних, соціальних і політичних інститутів у процесі реалізації економічних проектів, пов'язаних із становленням ринкової економічної системи сучасного типу, є нагальною, в тому числі й для економічної теорії.

Актуальність окреслених вище проблем викликала потребу дослідити, по-перше, закономірності трансформації структури надскладних систем в умовах появи нових можливостей і потреб, породжених, як розвитком протиріч в економічній та соціальній системах, так і наслідками впливу НТР на характер взаємозалежності між капіталом і найманою працею; по-друге, визначити політико-економічні фактори та етапи становлення соціального ринкового господарства, як ефективної форми та інструменту соціалізації економіки, з позицій застосування цього інституту для розв'язання довгострокових завдань розвитку економіки України; по-третє, на основі з'ясування принципів і цілей формування національної концепції та моделі соціально-економічного розвитку окреслити характерні риси, функції та напрямки становлення відсутніх сьогодні в Україні соціальних інститутів, які безпосередньо впливають на характер економічних відносин та ефективність позаекономічної системи мотивації економічного зростання, забезпечення системної рівноваги в країні.

Серед зарубіжних економістів, які досліджують, або досліджували закономірності та механізми реалізації міжсистемних зв'язків можна назвати Й.А. Шумпетера, Т. Веблена, Г. Мюрдаля, Т. Шульца, Б. Уліна, А. Мюллера-Армака, В. Ойкена, Л. Ерхарда, Дж. Гелбрейта, Дж.

Б'юкенена, К. Ероу, Д. Норта, М. Бюшера, П. Друкера, А. Ріха, Р. Патнема, Т. Парсонса, Ф. Фукіяму, Д. Белла, Дж. Стігліца, Дж. Сороса, Р. Райха, Е. фон Вайцзеккера, О. Тоффлера.

Закономірності трансформації економічної системи України, формування метасоціальної системи сучасного типу, є предметом наукового інтересу українських учених, вчених інших посткомуністичних країн, таких, як: А. Базилюк, Л. Безчасний, О. Беляєв, О. Білорус, В. Гєєць, Б. Кваснюк, А. Кредисов, К. Кривенко, В. Лагутін, П. Леоненко, Е. Лібанова, І. Лукінов, Д. Лук'яненко, С. Мочерний, Б. Панасюк, Ю. Пахомов, В. Рокоча, В. Савчук, А. Філіпенко, А. Чухно, А. Абалкін, А. Бузгалін, С. Валентей, Л. Васіна, Е. Вільховченко, С. Глаз'єв, К. Горохова, Б. Зарицький, В. Іноземцев, Е. Кочетов, Р. Нурєєв, Е. Платонова, Л. Бальцерович, Гжегож В. Колодко та інші.

Однак, слід зазначити, що складність проблем становлення нової економічної системи в Україні зумовлює потребу у подальшому поглибленні досліджень закономірностей взаємовпливів економічних та соціальних факторів з метою практичного урахування наслідків таких взаємовпливів в ході управління системними перетвореннями в державі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри політичної економії обліково - економічних факультетів Київського національного економічного університету за темою "Теоретичні проблеми становлення нової економічної системи в Україні" (номер державної реєстрації № 0198V000784). Особистий внесок здобувача у розробку цієї теми полягає у дослідженні закономірностей взаємовпливів економічних і соціальних факторів на формування якісно нової економічної системи в нашій країні, як елемента, ланки більш глобального утворення - метасоціальної системи, визначенні та аналізі суті, функцій, механізмів і протирічч становлення та використання людського і соціального капіталу, інших соціальних інститутів, що безпосередньо впливають на процес формування системи мотивації до праці в перехідній економіці України. Здобувач бере також участь у виконанні теми "Науково - методичне забезпечення та підготовка кадрового резерву на посади керівників "ВП ЗАЕС" (номер державної реєстрації 0102 VO 01348). Автором, зокрема, досліджуються закономірності та проблеми формування соціальної відповідальності керівників, становлення системи соціального партнерства.

Мета та задачі дослідження. Метою дисертації є обґрунтування об'єктивності процесу соціалізації світової економіки, що знаходить свій прояв у формуванні метасоціальних систем на національному та наднаціональному рівнях, визначення специфіки умов становлення такої системи у трансформаційному суспільстві України, окреслення концептуальних засад, принципів та інститутів, на основі яких можливе забезпечення соціальної спрямованості розвитку економічної та господарської системи в нашій країні. Досягнення даної мети вимагало вирішення наступних завдань:

- визначення причин і факторів, які викликали збагачення системи потреб і цілей людського розвитку у другій половині XX століття;
- обґрунтування закономірностей еволюції предмету економічної теорії в умовах поглиблення взаємовпливів різних складових метасистеми, зростання ролі позаконічних факторів економічного зростання;
- аналізу принципів становлення і застосування нової парадигми досліджень соціально-економічних процесів, що відбуваються в сучасних сформованих ринкових системах та у системах перехідного типу, можливостей методології історичної школи, інституціоналізму та неоінституціоналізму;
- характеристики об'єктивної природи соціальних законів, та основних форм взаємопроникнення економічного і соціального;
- обґрунтування політико-економічних факторів та етапів становлення соціального ринкового господарства, як форми виразу та функціонування системи економічних відносин, окреслення цілей, пріоритетів і показників соціальної спрямованості економічного зростання у розвинених країнах;

- визначення причин, що породжують протиріччя та гальмують процес системних трансформаційних перетворень в Україні;
- аналізу рівня соціальної спрямованості та соціальної ціни ринкових перетворень у нашій державі;
- визначення першорядних дій держави щодо формування базових економічних і соціальних інститутів, які б спрямовували трансформацію системи мотивації до праці у конструктивне русло з більш високим, ніж у попередньої системи, рівнем ефективності та соціальної справедливості.

Об'єктом дослідження є процес соціалізації економіки в умовах системної трансформації суспільства.

Предмет дослідження - потреби і закономірності соціалізації економіки у перехідній економіці України, принципи, інститути та механізми використання соціальних важелів у формуванні якісно нової системи економічних відносин в країні.

Методи дослідження. У дисертації здобувач, в рамках системного підходу, використовував методологічні інструменти різних напрямків і шкіл у політичній економії та економічній теорії: класичної політичної економії, марксизму, маржиналізму, німецької історичної школи, інституціоналізму та неоінституціоналізму, кейнсіанства, ордолібералізму, монетаризму, теорій суспільного вибору, глобалістики. Однак саме системний підхід, який дозволив провести системний аналіз взаємовпливів ринкових і соціальних законів, економічних і соціальних сфер та інститутів, як елементів певної метасистеми, забезпечив визначення слабких сторін у стратегії та механізмах трансформації українського суспільства, формулювання деяких принципів та напрямків корекції цих механізмів із позицій гармонізації інтересів усіх суб'єктів ринкових перетворень на основі їх соціалізації.

Інформаційною базою дослідження стала наукова монографічна література, статті зарубіжних і вітчизняних вчених у періодичних виданнях, законодавчі та нормативні акти вищих державних органів, Міністерства праці та соціального захисту України, Міністерства фінансів України, Держкомстату України, результати соціологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних центрів, офіційні публікації МВФ і Світового банку тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

- поглиблено логіку обґрунтування причин і факторів, які визначають еволюцію та збагачення предмета економічної теорії у XX столітті внаслідок змін, що відбулися у системі економічних потреб суспільного виробництва та людини, відносин власності, мотивації до праці.
- обґрунтовано необхідність застосування нової парадигми пізнання економічних закономірностей, процесів і явищ, основним принципом якої є визнання багатосуттєвості будь-якого економічного явища, взаємопроникнень та взаємопереплетіння сутностей, ускладнення та мобільності взаємозв'язків структурних елементів соціально-економічних систем, взаємопроникнення та синтезу предметів і методології різних гуманітарних наук.
- запропоновано ввести в широкий науковий обіг в якості категорій економічної теорії такі поняття, як метасистема - надскладна соціально-економічна система, де економічна система є елементом, підсистемою із відповідними закономірностями її взаємозв'язків з іншими елементами метасистеми, та метасоціальна система - сучасний тип метасистеми, результат синергетичної дії її елементів, у структурі якої домінуючу роль відіграє соціальна орієнтація розвитку економічної системи на безпосереднє задоволення потреб людини.
- встановлено, що процес формування метасоціальних систем на національному та наднаціональному рівнях не має, в умовах глобалізації, єдиної спрямованості, тому носить характер двоякої тенденції: з одного боку, забезпечує позитивну орієнтацію та збільшує можливості вибору варіантів досягнення мети, з іншого - може гальмувати потяг національних економік до соціалізації. За цих умов підвищується значення орієнтації України щодо вибору стратегічних цілей та моделі розвитку її економічної системи.
- поглиблено розуміння специфіки зовнішніх факторів, що впливають на формування концепції та вибір моделі економічного розвитку України, яка полягає в тому, що практично усі країни світу й уся світова економіка перебувають сьогодні в перехідному стані: від індустрі-

ального до постіндустріального, інформаційного, постекономічного суспільства; від командно-адміністративної системи до ринкового господарства; від традиційних економічних систем до сучасних ринкових відносин; від взаємодії національних економік і держав до глобалізації важелів управління світовою економічною системою.

- доведено, на основі аналізу суті та механізмів взаємодії, взаємовпливів ринкових і соціальних законів, що соціалізація економіки, в тому разі в Україні, є об'єктивною потребою сучасного стану продуктивних сил і виробничих відносин розвинених країн, тому такі економічні моделі, як суспільство загального добробуту, або соціальне ринкове господарство не є породженням лише певної економічної політики. Вони є об'єктивними інститутами та формами реалізації вимог, народжених взаємодією згадуваних законів. Економічна ж політика відбиває національну специфіку, рівень розуміння спрямованості та реалізації цих вимог суспільством за допомогою певних моделей та інститутів.

- обґрунтовано, що найбільш життєвою та ефективною суспільною формою функціонування ринкового господарства в Європі є модель соціального ринкового господарства, яка, не зважаючи на певні протиріччя, може забезпечити ринкову, соціальну та системну рівновагу в структурі метасоціальної системи. Запропоновано оригінальне трактування суті та змісту етапів формування соціального ринкового господарства в Німеччині з позицій виявлення можливостей розвитку такого типу господарства в Україні.

- уперше в науковій літературі зроблено спробу виділити та критично проаналізувати етапи становлення національної економічної думки щодо визначення стратегічних цілей і основних принципів формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України у трансформаційний період; окреслено деякі визначальні принципи концепції та моделі забезпечення соціальної спрямованості функціонування економіки країни.

- поглиблено розуміння суті і змісту такого інституту та інструменту соціалізації економіки, як соціальна політика. Обґрунтовано причини та фактори переваг і пріоритетності, серед інших функцій соціальної політики, її мотиваційної функції, яка забезпечує прямий вплив соціальних важелів на динаміку та якість економічного зростання і розвитку.

- розширено розуміння суті та функцій поняття соціальний капітал, якісно нового інституту, що відбиває, регулює та забезпечує позитивні зміни в системі виробничих відносин, безпосередньо впливає на ефективність мотивів і мотивації до праці. Досліджені проблеми і протиріччя функціонування людського та становлення соціального капіталу в Україні.

- уперше проведено системне дослідження суті, функцій та закономірностей становлення в перехідній економіці країни таких соціальних інститутів, як соціальна конкуренція, соціальне партнерство, середній клас. Категорія соціальна конкуренція, як інститут та інструмент трансформаційної активності суб'єктів економічної діяльності вводиться в науковий обіг уперше. Соціальне партнерство, як інститут та інструмент узгодження інтересів суб'єктів економічних відносин, розглядається автором не тільки у площині трудових відносин, але й з позицій забезпечення партнерських відносин між народом і державою, владними структурами. У цьому зв'язку досліджується система чинників, які породжують проблеми та протиріччя на шляху становлення такого інституту в Україні, формулюються деякі практичні рекомендації щодо їх подолання. Середній клас розглядається як результат і показник ефективності соціальної спрямованості економічного розвитку, соціальна основа та інститут метасоціальної системи. В роботі досліджено специфіку та протиріччя становлення середнього класу в Україні, сформульовано певні принципи його розвитку, зокрема, принципи концентрації ознак та посилення регуляторної діяльності держави. Доведено необхідність та окреслено основні принципи створення державної Концепції та Програми "Становлення середнього класу в Україні".

- обґрунтовано положення, згідно якого вихідним етапом становлення системи соціальних інститутів в Україні повинно бути розв'язання протиріч в організації економічної мотивації трудової активності працівників, визначення та дотримання базових принципів побудови оплати праці. Сформульована низка практичних рекомендацій щодо розв'язання цих протиріч.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані наукові результати є, насамперед, теоретико - методологічною базою поглиблення досліджень проблем поєднання економічних та позаекономічних факторів соціально-економічного розвитку, пошуку сучасних форм мотивації праці, які б сприяли зростанню ефективності та продуктивності праці, становленню якісно нової системи виробничих відносин, забезпеченню більш високого рівня реалізації принципу соціальної справедливості у суспільстві, соціальному розвитку громадян держави. Висновки, пропозиції, рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі можуть стати базою при визначенні цілей, принципів, інструментів системної економічної політики, яка б виходила із пріоритетності економічних та соціальних потреб працівника, соціального статусу людини, як громадянина, власника інтелектуальних та професійних ресурсів.

Запропоновані у роботі рекомендації щодо організації процесу формування певних соціальних інститутів та інструментів мотиваційного характеру в умовах системної трансформації метасистеми України прийняті до впровадження Міністерством праці та соціальної політики України (довідка № 167 - Г від 27. 05. 2002 р.), Науково-дослідним економічним інститутом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України (довідка № А/304 від 21. 05. 2002 р.), Науково-дослідним інститутом економічного розвитку (довідка № 13/14-14/1 від 15. 05. 2002 р.). Наукові результати дослідження безпосередньо використовуються у навчальному процесі. Під час роботи на посаді доцента у Чернівецькому національному університеті ім. Ю.Федьковича здобувачем розроблена навчальна програма курсу "Економічна політика", підготовлений і надрукований навчальний посібник "Економічна політика: методологія, теорія, практика". Чернівці.: Рута, 1998., обсягом 8,2 друк. арк. (довідка № 23-06.10/801 від 23. 05. 2002 р.), протягом 1997-2001 р.р. студентам економічного факультету ЧНУ викладався курс "Економічна політика" (довідка № 23-06.10/890 від 23. 05. 2002 р.). Результати дослідження використовуються здобувачем у навчальному процесі Київського національного економічного університету при викладанні курсу "Політична економія" (довідка від 3. 05. 2002 р.).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на 16 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних і наукових конгресах, конференціях, симпозіумах і семінарах. Серед них, зокрема: міжнародна наукова конференція "370 років Хотинської війни" (Чернівці, 1991); міжнародна науково-практична конференція "Механізми управління у вільних економічних зонах" (Чернівці, 1993); науково-практична конференція "Криза економіки України та можливості виходу з неї" (Івано-Франківськ, 1993); міжнародна науково-практична конференція "Вільна економічна зона як форма регіонального розвитку" (Чернівці, 1994); міжнародна науково-практична конференція "Інвестиційна діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання" (Чернівці, 1997); всеукраїнська науково-практична конференція "Проблеми безпеки української нації на порозі ХХІ сторіччя" (Київ, жовтень 1998); X міжнародна науково-практична конференція "Сучасна інноваційно - промислова політика України: інвестиційні пріоритети та інфраструктура" (Чернівці, квітень 1999); міжнародний науковий симпозіум "Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-східної Європи" / Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф. Еберта" (Чернівці, 1999); міжнародна наукова конференція "Проблеми теорії і практики становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки" (Харків, листопад 1999); УІ міжнародна науково-теоретична конференція "Особливості економічної політики постсоціалістичних країн в умовах глобалізації світової економіки (Приклад України)" (Київ, листопад 1999); ХІ міжнародна науково-практична конференція "Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації" (Чернівці, 2000); міжнародна науково-методична конференція "Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання)" (Київ, квітень 2000); всеукраїнська науково-практична конференція "Підприємництво в умовах трансформації економіки України" (Київ, листопад 2000); У Міжнародний конгрес українських економістів "Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку" (Львів, травень, 2000); ХІІ міжнародна науково-практична конференція "Дослідження соціально-економічних проблем перехідного періоду" (Чернівці, 2001); всеукраїнський науково - практичний семінар

"Етична та соціальна відповідальність бізнесу (Програма сприяння розвитку вітчизняного бізнесу)" (Донець, червень 2001).

Публікації. Основні положення та найважливіші результати дисертації опубліковані автором самостійно та у співавторстві в 47 наукових працях, серед яких: 3 монографії (дві особисті - 29, 34 друк. арк.), 23 статті у наукових фахових виданнях, 1 стаття в інших виданнях, матеріали і тези 16 доповідей та виступів на конференціях, чотири підручники, книги (з них 1 - особиста, 3 - у співавторстві). Загальний обсяг опублікованих матеріалів, який належить особисто автору, становить 74,69 друк. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів (13 підрозділів), висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг дисертації - 434 сторінки, в тому числі 21 таблиця на 8 сторінках та 8 рисунків на 4 сторінках. Список використаних джерел містить 306 назв, додатки включають 6 довідок на 6 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** розкривається актуальність теми дисертаційного дослідження з позицій розв'язання проблем трансформаційного періоду та забезпечення нової якості економічних відносин в країні, формулюються мета і завдання дослідження, визначається його наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Розділ 1. Сучасна методологія дослідження соціально-економічних систем. До загальних закономірностей розвитку сучасного суспільства слід віднести об'єктивний процес ускладнення структури всіх типів існуючих відкритих систем, посилення здатності їх до самоорганізації. В залежності від характеру функціональних структурних взаємозв'язків, рівня самоорганізації, розрізняють прості, складні та надскладні системи. Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження визначили безпосередній інтерес здобувача саме до складних та надскладних систем. Розуміння їх природи дозволяє вийти на розуміння наслідків синергетичного розвитку елементів цих систем у суспільстві, окреслити особливості предмету і методології досліджень сучасних економічних процесів. Зокрема, до складних відносять системи, усі, або деякі зв'язки яких не є детермінованими і здійснюються за принципом: "певний вплив - декілька можливих результатів". Надскладними вважаються системи, які мають непізнані зв'язки, що здійснюються за принципом: "певний вплив - несподіваний (непередбачуваний) результат". Таке розуміння суті складних та надскладних систем дозволило здобувачу зробити висновок, згідно якого однією з найбільш важливих властивостей соціально-економічних систем є рухливість їх елементів, підсистем, що, за певних обставин, викликає зміни у структурі системи, її якостях, динамізмі та цілісності. У процесі свого розвитку структурні елементи будь якої надскладної системи відіграють не однакові ролі: деякі з них поведуться більш активно, інші - більш пасивно, що визначає домінантність того чи іншого елемента у надсистемі. У цьому зв'язку в дисертації аргументується позиція, згідно якої до XX століття таку домінуючу роль у складних суспільних системах відігравала система економічна. У XX-му столітті в середині існуючої надсистеми були ініційовані процеси, які викликали прискорення трансформації її структури, активізацію соціальної підсистеми. Почався перехід надсистеми до якісно нового стану розвитку, що посилює її стійкість, гнучкість і функціональність.

Аналіз суті змін, що відбувалися протягом XX століття у закономірностях та механізмах функціонування світової економіки, беззаперечно засвідчив, що неперевершена простота та сила мотивів, на яких базується капіталістична економіка, ефективність соціального устрою буржуазного суспільства, знаходяться у цілковитій залежності від того, наскільки глибоко та всебічно це суспільство може впливати на характер соціальної підсистеми. Забезпечити ж позитивну спрямованість такого впливу у сучасних умовах можливо лише забезпечивши орієнтацію на перетворення людини з її здібностями, знаннями, потребами не просто у головний економічний ресурс, але в центральну фігуру суспільного процесу. Марксова методологія досліджень, згідно якої економічні відносини це відносини між полярними (фактично застиглими у своїй структурованості) класами, вже давно не відбиває справжнього багатосуттєвого, багатоступеневого,

гнучкого та рухливого їх змісту. Тому завдання сучасної економічної теорії опанувати ці глибини, реагувати на такі рухливі реалії, шукати механізми творчого, конструктивного управління цими процесами.

У дисертаційному дослідженні проводиться думка, згідно якої забезпечити позитивний процес такого пізнання можна лише визначивши сучасну парадигму економічної науки, тобто вихідну концептуальну схему ідей, принципів та моделей постановки проблем, методів їх дослідження та розв'язання, окресливши основні категорії та положення, за допомогою яких можна надати несуперечливе пояснення явищам, що вивчаються. До основних принципів побудови такої парадигми здобувач, насамперед, відносить:

- відмову від ідеології технологічного детермінізму у підходах до економічних досліджень;
- подолання безсуб'єктного аналізу економічних процесів та явищ, орієнтацію на створення *людиноцентричного* господарського механізму;
- здатність до сприйняття багатомірності та складності економічного життя, багатоваріантності соціально-економічного розвитку, до усвідомлення того, що різні підходи, школи, напрямки визначають тільки окремі його сторони, розкривають частки істини, отже визнання правомірності існування тенденції *руху до синтезуючого мислення*;
- визнання закономірності зміни цільових установок та ціннісних орієнтацій суб'єктів економічної діяльності у бік збагачення їх змісту, отже рівноправності економічних та позаекономічних факторів розвитку сучасної економічної та господарської систем;
- визнання та використання принципу "методологічного плюралізму";
- визнання закономірності розвитку та трансформації понятійного апарату економічної теорії до рівня, здатного забезпечити повне і всебічне дослідження економічних явищ і процесів, як елементів складних і надскладних соціальних систем. Зокрема, у дисертаційній роботі запропоновано ввести в обіг, поряд із уже існуючим поняттям - метасистема, інше, яке відбиває якісно новий стан її розвитку, а саме, "метасоціальна система", що дозволяє поглибити пошук та аналіз тих інститутів та інструментів, в тому разі позаекономічних, які зможуть забезпечити необхідну спрямованість та ефективність трансформації старої метасистеми в Україні.

Поняття метасистема, на думку здобувача, означає, по-перше, що будь-яка система, пов'язана з існуванням і діяльністю людини, це надскладна система, яка об'єднує декілька підсистем з високим ступенем автономності та взаємовпливів, має розгалужену структуру, багатомірну сітку взаємозв'язків. По-друге, така система має багато форм прояву, одночасно знаходиться у стані функціонування, розвитку, відмирання, перетворення у систему ще більш складну та життєздатну; цей процес ніколи не припиняється і не зупиняється, що є запорукою прогресу людини та людства. По-третє, в залежності від природи потреб, рівня їх сформованості та реалізації, домінуючими у структурі метасистеми, в той чи інший період часу, стають різні підсистеми, які визначають специфіку її загальної спрямованості, умови функціонування, динамізм розвитку. Наприклад, домінування у метасистемі розвинених країн соціальної системи пояснюється новим типом і характером потреб, що стрімко формуються в економічній, господарській, екологічній системах в процесі переходу цих країн до постіндустріального та постекономічного суспільства. Цей процес і складає основу становлення конкретної нової сутнісної форми існування метасистеми: системи метасоціальної.

У дисертації всебічно обґрунтовано, що саме метасоціальна система, процес формування якої відбувається на національному рівні в усіх без винятку розвинених країнах, починається, або зароджується у постсоціалістичних, навіть у відсталих країнах різних регіонів світу, стала однією з найбільш адекватних вимогам часу сутнісних форм, які забезпечили позитивну спрямованість розвитку надскладних систем у XX столітті, оскільки домінуючу роль у ній відіграє система соціальна, яка, на відміну від інших підсистем, безпосередньо ставить у центр розвитку саме людину, людське співтовариство. У метасоціальній системі ринкова економіка починає грати свою справжню сутнісну функцію: обслуговування потреб суспільства, головного його суб'єкта та об'єкта - людини, позбавляючись своїх фетишних властивостей, негативні, для суспільства, наслідки існування яких були досліджені ще К. Марксом.

Розділ 2. Об'єктивні чинники формування метасоціальних систем. У даному розділі аналізуються протиріччя, які виникають у світовій економічній системі внаслідок внутрішньої трансформації функцій автоматичних регуляторів ринкового господарства у першій половині XX століття.

Проведений аналіз причин, що викликають системні порушення рівноваги в суспільстві, дозволив здобувачу зробити ряд висновків, згідно яких: 1) значна доля протиріч у ринковій економіці виникає внаслідок ігнорування суб'єктами господарювання вимог не тільки економічних, але й соціальних законів, що викликає об'єктивну необхідність пізнання природи взаємовпливів економічних і соціальних факторів розвитку існуючих метасистем; 2) у більшості розвинених країн вибір головних напрямків активізації діяльності держави, особливо в умовах системної кризи, передбачав створення більш гуманістичного типу економічного відтворення та зростання, отже якісну еволюцію існуючої метасистеми у систему метасоціальну; 3) вибір цілей і моделі системної трансформації економіки України, місця держави у забезпеченні цього процесу, залежить від факторів, значна частина яких є змінними, кон'юнктурними та перехідними, отже може бути багатоваріантним. Однак, за будь-яких умов, ефективність моделі неможлива поза певною системою мотивів і цінностей, які б забезпечили активну конструктивну поведінку людини у цих трансформаційних процесах, що передбачає цілеспрямоване використання вимог і взаємовпливів соціальних законів, які формують соціальне середовище, де функціонують та реалізують свої потреби суб'єкти економічної діяльності. Причинно-наслідкові зв'язки цих законів охоплюють, насамперед, систему стосунків, яка виникає між суб'єктами економічних відносин у сфері прийняття рішень щодо цілей соціально-економічного розвитку, визначають принципи формування та функціонування соціальних зв'язків, суть яких полягає у створенні, через систему відповідних соціальних норм та інститутів, умов координації та кооперації діяльності цих суб'єктів заради взаємної вигоди, внаслідок чого і відбувається економічне зростання, збагачення та розвиток людського і соціального капіталу.

Врівноважуючись по силі впливу на розвиток суспільства із законами економічними, соціальні закони орієнтують систему відносин між соціальними групами, окремими суб'єктами, у напрямку соціальної згоди, партнерства та співпраці. Отже, дія цих законів спрямовує суспільство у русло відносин, які б сприяли ефективному використанню ринкових (та й не тільки) законів, установлюючи загальноприйнятні правила людської поведінки, формуючи певну етику договірної поведінки суб'єктів господарської системи, виставляючи та конкретизуючи вимоги до суспільства (його окремих підсистем), яке повинно забезпечити підвищення рівня реалізації принципу соціальної справедливості у системі економічних відносин при збереженні духовних цінностей, оточуючого середовища, на основі підвищення рівня та якості життя, загального рівня культури та соціальної відповідальності за процеси, що відбуваються в економіці.

Основними суспільними формами прояву та реалізації взаємодії ринкових і соціальних законів на макрорівні виступають такі інститути та інструменти, як соціальна справедливість, соціалізація економіки, яка проявляється, насамперед, у трансформації стратегічних цілей розвитку, оптимізації структури метасистеми, появи нових пріоритетів, нових інститутів, що забезпечують функціонування та реалізацію соціальних зв'язків в економічній сфері (зокрема, таких як: соціальна ринкова економіка, соціальний капітал, соціальна конкуренція, соціальне партнерство, середній клас).

Спрямованість, ефективність вибору економічних цілей та інструментів їх реалізації згідно поглядів неоінституціоналістів, визначається, насамперед, саме позаекономічними, соціальними факторами, зокрема законами формування загальноновизнаних та прозорих правил гри вільних індивідів, які визначають принципи формування механізму реалізації взаємозв'язків ринкових і соціальних законів, такі, як: 1) необхідність забезпечення конституційності вибору, тобто створення системи *узгоджених правил, за якими відбуваються усі наступні дії*, чіткого визначення прав індивідів, які здатні *зупинити нестримне зростання державного апарату та поставити його під контроль громадянського суспільства*; 2) необхідність постконституційного вибору, в межах якого формується стратегія поведінки індивідів у рамках встановлених правил; 3) необхідність розуміння правової системи, як своєрідного суспільного капіталу, безпосередні вигоди від

використання та збереження якого полягають у забезпеченні реального існування економічної свободи, зростанні стабільності міжіндивідуальних відносин, можливості їх планування та прогнозування, збільшення віддачі із плином часу; 4) домінування серед різних типів вибору двостороннього, оскільки він найбільш повно відбиває факт існування взаємопов'язаних потреб та інтересів у кожної особистості.

На сучасному етапі розвитку ринкового господарства головним цілісним арбітражним інститутом, здатним забезпечувати рівновагу та розвиток системи відносин *індивід - суспільство*, може виступати, як це аргументується у дисертації, лише соціальна держава, яка створює умови для реалізації зростаючої потреби у соціальній справедливості, соціальній підтримці, соціальному захисті (у неформованих, перехідних суспільствах, таких як, наприклад, Україна, ці потреби проглядаються найбільш виразно). Здобувач розглядає соціальну справедливість як визначальний принцип та інститут функціонування будь-якої соціальної системи, зазначаючи водночас, що поле та характер прояву цього принципу неоднакові для різного часу, різних верств того чи іншого суспільства. У дисертації аргументується висновок, згідно якого лише у двадцятому столітті, зокрема в останній його третині, з'являється об'єктивна потреба (і реальна можливість) у формуванні єдиних критеріїв щодо визначення принципу соціальної справедливості для всіх членів суспільства. До таких критеріїв слід віднести не лише розподіл продукту або доходу у відповідності з працею кожного при урахуванні інших виробничих факторів - землі, капіталу, але й необхідність забезпечення гідного рівня існування усім громадянам, у тому числі й тим, які в силу об'єктивних обставин не можуть брати участь у суспільному господарстві. Гуманізація економічних відносин, потреби вільного, незалежного та забезпеченого існування людини набувають пріоритетного значення, стають головними критеріями прогресу, оскільки вперше в історії отримують достатню і стабільну матеріальну основу у вигляді якісно нового рівня розвитку усіх складових елементів продуктивних сил.

В роботі обґрунтовується положення, згідно якого соціальний бік людської діяльності - *мотивація досягнення, соціальна справедливість*, виражена у соціальній оцінці дій та результатів праці будь-якого суб'єкта з боку суспільства, сім'ї, фірми, виступає найпотужнішим мотивом діяльності, хоча, безперечно, грошовий, або матеріальний фактор соціальних зв'язків за будь-яких умов зберігає силу, як необхідна база соціального розвитку взагалі. Саме в цьому проявляються інтеграційна та трансформаційна функції причинно-наслідкових зв'язків соціальних законів. Водночас, для розуміння природи протиріч в організації та реалізації соціальних зв'язків у механізмі управління процесом прийняття та виконання рішень у сфері економічних і соціальних інтересів суб'єктів господарювання, здобувач вважає за необхідне дослідити такий суспільний інститут, як чиновництво.

Інститут чиновництва, роль якого у формуванні нової метасистеми в Україні фактично не досліджується, є, на думку неоінституціоналістів, таких як Дж. Б'юкенен, Г. Таллок, одним із найважливіших інструментів у механізмі реалізації вимог об'єктивних законів. Адже будь-яке рішення щодо визначення цілей і засобів забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, окремих його суб'єктів, трансформується через компетентність, свідомість та особистий інтерес, як окремого чиновника, так і корпоративний інтерес певного відомства. Протиставлення, з будь-яких причин, особистого та корпоративного інтересу букві і духу закону, прийнятому владою рішення у сфері економіки, означає виникнення конфліктної спрямованості суспільного розвитку. На жаль, поки що абсолютна більшість прикладів дій українського чиновництва свідчить про просування варіанту розвитку *економіки бюрократії*, яка, згідно теорії суспільного вибору, уявляє собою систему організацій, що: 1) не виробляє економічні блага, які мають ціннісну оцінку; 2) витягає частину своїх доходів із джерел, не пов'язаних із продажем результатів своєї діяльності; 3) обслуговує, насамперед, інтереси різних ешелонів законодавчої та виконавчої влади.

Серед причин, які викликають подібні ситуації, в роботі визначаються: 1) надзвичайно велика роль особистих інтересів бюрократії, що часто входять у суперечність з суспільними потребами; 2) менш дієвий контроль за діяльністю державних установ ніж за приватними діловими одиницями, що збільшує можливості чиновників у реалізації власних інтересів за кошти

суспільства; 3) відсутність, або низький рівень соціальної конкуренції у сфері діяльності державних установ, що робить неактуальною для них проблему мінімізації витрат. Зростання ж вартості різного роду суспільних програм, затвердження та реалізація яких так чи інакше пов'язані з діяльністю чиновників, дозволяє їм отримувати постійно зростаючу політичну ренту, тобто збагачуватись за допомогою політичного процесу. Ефективним механізмом та інструментом подолання цих протиріч у перехідному суспільстві, приходиться до висновку здобувач, може бути лише створення громадянського суспільства, забезпечення умов реальної участі працівників у прийнятті рішень на всіх щаблях економічного і соціального життя.

Розділ 3. Соціальне ринкове господарство як форма функціонування метасоціальних систем. У даному розділі досліджуються, насамперед, причини та фактори, які зробили середину ХХ століття переломним етапом у становленні метасоціальної системи на національному та світовому рівнях. Серед таких причин здобувач виділяє: наслідки другої світової війни, яка максимально збільшила рівень втручання держави у хід відтворення ринкового господарства, порушивши тим самим механізми мотивації до праці, що склалися у передвоєнні часи; швидке зростання диференціації доходів різних груп населення європейських держав, що викликало наростання соціальної напруги, особливо у переможених країнах, стимулювало потребу пошуку концепцій, моделей та механізмів розв'язання проблем, що склалися.

Об'єктивною матеріальною основою процесу швидкої соціалізації економічної системи капіталізму, особливо у європейських країнах, можна вважати процес масового оновлення основного капіталу в ході відновлення зруйнованого війною господарства, який викликав: 1) значні структурні зміни у народному господарстві західноєвропейських країн; 2) масову потребу у кваліфікованій робочій силі; 3) потребу у формуванні системи мотивації до праці, яка б забезпечувала якщо не класовий мир, то класове співробітництво; 4) прискорення НТП та становлення НТР.

Розвиток НТР різко посилив вимоги до рівня інтелектуального розвитку як окремого робітника, так і сукупної робочої сили в цілому. Особливий інтерес викликає, на думку здобувача, не сам факт швидкого зростання у суспільному виробництві долі висококваліфікованих робітників, а зміна їх місця у соціальній системі капіталізму. Зростання рівня задоволеності останніх своїм соціальним статусом внаслідок його зміцнення, та працею - завдяки зростанню її змістовності та цінності, не тільки збагачує систему мотивів до праці, але й забезпечує масову підтримку працівниками економічного та політичного устрою держави. Серед різних типів мотиваційних систем все виразніше дають про себе знати мотиви, пов'язані з гуманізацією та духовним збагаченням життя людини. Центр тяжіння в інтересах багатьох працівників зміщується у сферу постматеріальних цінностей. У дисертації сформульовано висновок: тенденції змін у характері та змісті праці, в її мотивації, перетворюються в об'єктивний фактор якісних змін у соціально-економічному житті капіталістичного суспільства в цілому, що знаходить свій прояв у виникненні передумов для ліквідації відчуження робітника, появи нових механізмів розв'язання протиріч між найманою працею і капіталом, в тому разі і в системі відносин власності.

Однією з перших країн, де був зроблений інтелектуальний, політичний і практичний прорив у напрямку розв'язання цієї проблеми, стала повоєнна Німеччина. Саме тут, у 1949 році вперше у широкий обіг був уведений термін *соціальне ринкове господарство*. Ґрунтовний аналіз концептуальних положень у поглядах А. Мюллера-Армака, В. Ойкена, Л. Ерхарда на природу соціального ринкового господарства, згідно яких прагматичне ядро філософії цієї моделі господарювання закладене у взаємодії ринкового механізму та *соціально стурбованої* держави на основі поєднання принципу свободи ринку із соціальною збалансованістю, де сама свобода співвідноситься із протилежним принципом - громадським обов'язком, дозволив здобувачу зробити ряд висновків: 1) філософія соціального ринкового господарства свідчить про її нерозривний зв'язок із концепцією лібералізму, оскільки виходить із необхідності дотримання такого фундаментального принципу координації економічних процесів, як конкуренція; 2) економічна політика "конкурентного порядку" (В. Ойкен) в умовах соціального ринкового господарства дозволяє раціонально об'єднати в єдине ціле складові економічного прогресу на умовах вільної діяльності суб'єктів ринку, при обмеженні лише одного виду свободи: свободи довільно визначати правила гри; 3) вільна

діяльність одного індивіда обмежується сферою свободи іншого, внаслідок чого сфери свободи людей приводяться у стан рівноваги; 4) прийняття загального рішення, пов'язаного з проведенням економічної політики повинно враховувати історично зумовлене становище країни та передувати реалізації окремо взятих політико-економічних заходів. 5) суть та мета соціального ринкового господарства, *яке є лише організаційним принципом, відкритим для різноманітних змін, а не якоюсь остаточною формою* (А. Мюллер-Армак), полягає у поєднанні суспільства, побудованого на конкуренції, приватній ініціативі, з соціальним прогресом, забезпеченим саме продуктивністю ринкової економіки.

Дослідження принципів філософії ордолібералізму дозволило зробити висновок методологічного характеру важливий для формування концепції трансформації економіки України: першорядними завданнями соціального ринкового господарства є не система соціального захисту, не втручання держави у процеси регулювання господарської системи для вилучення та перерозподілу все більшої частки ВВП в інтересах біднішої частини населення країни, а забезпечення економічної свободи суб'єктів ринку, ефективної конкуренції, повноцінної мотивації до праці, особистої відповідальності за її результати, якісно нових форм узгодження економічних, соціальних і духовних інтересів. Саме такий підхід повинен бути застосований до формування моделі соціально-економічного розвитку в нашій державі, що, доречі, збігається з історичними прагненнями та традиціями суспільного життя в Україні.

У дисертації ґрунтовно досліджуються причини критичного сприйняття соціального ринкового господарства на сучасному етапі розвитку, тези про кризу концепції, які пов'язані, на думку здобувача, насамперед, із відсутністю відповідного методологічного підходу до аналізу, що знаходить свій прояв у поширеному серед науковців розумінні суті соціального господарства, як певної соціальної політики держави, а не об'єктивного явища, форми існування метасистеми, яким воно є насправді. Аргументовано також погляд здобувача на проблеми періодизації процесу формування соціального ринкового господарства в Німеччині, як на фактор вибору цілей трансформаційної політики в Україні. Загальноприйнята структура періодизації, як це доведено в дисертаційному дослідженні, по-перше, не враховує періоду визрівання об'єктивних причин та теоретичного обґрунтування необхідності соціалізації економіки; по-друге, не розглядається у контексті із більш глибокими явищами та тенденціями розвитку суспільства: динамізацією НТР, розвитком потреби в інтелектуальному капіталі, тенденціями до європейської інтеграції та глобалізації, процесом соціалізації світової економіки; по-третє, не враховує усієї різновекторності та глибини політико-економічних змін, що відбувалися у метасистемі Німеччини у повоєнні роки.

Результати дослідження факторів становлення та зміни етапів формування соціального ринкового господарства в Німеччині, їх суті та змісту, дозволили зробити певні висновки та застереження щодо можливостей становлення такого типу господарства в умовах нашої держави: 1) у процесі трансформації, розвитку протиріч, що нею породжуються, зростає необхідність теоретичного осмислення суті соціального ринкового господарства, досвіду його формування та функціонування у країнах Європи. Цей процес сьогодні доступний українським ученим і політикам; 2) вже сьогодні стає доступним законодавче оформлення соціальної спрямованості розвитку економіки. У цій сфері немає потреби очікувати великих позитивних зрушень в економіці, треба виходити з того, якою ми хочемо її мати. До того ж, ринкова економіка, сама по собі не стає соціальною, її соціальна спрямованість повинна бути забезпечена цілеспрямованим втручанням ззовні, яке носить характер регулювання; 3) законодавчій та виконавчій владі необхідно переходити від принципу монітичного нетерпіння та монополізму в прийнятті рішень до формування інститутів соціальної держави, соціального ринкового господарства, отже громадянського суспільства. Набагато важче буде формувати цю систему шляхом кардинальної ламки механізмів, що складаються; 4) соціальна політика повинна змінити свій вторинний статус, стати багатофункціональною, багатоцільовою, забезпечуючи безпосередній вплив на розвиток виробництва, й, що принципово важливо, на трансформацію системи економічних відносин країни, процес формування принципово нових інститутів: соціального капіталу, системи соціального партнерства, соціальної конкуренції.

У дисертації глибоко проаналізовано суть нових соціально-економічних інститутів, що зароджуються у процесі формування сучасних метасоціальних систем, таких як людський і соціальний капітал, визначені їх функції та вплив на розвиток продуктивних сил, еволюцію економічних відносин, забезпечення стійкого, довготривалого ефекту соціальної та системної рівноваги. Досліджуючи природу людського капіталу, здобувач визначає його не тільки як результат внутрішньої трансформації індивідів під впливом розвитку їх здібностей, навичок, знань, але й як складову частину, елемент капіталу інтелектуального, що викликає необхідність у самому людському капіталі виділяти, як мінімум, дві складові: знання, навички, творчі здібності найманих працівників, що зайняті безпосередньо у виробництві товарів і послуг, та рівень інтелектуального потенціалу і підприємницької культури, етики, організаторів виробництва, підприємців, менеджерів тощо. Розвиток людського капіталу, потреба у справедливому розв'язанні проблеми розподілу додаткового доходу від додаткового ефекту, який забезпечує у виробництві цей вид капіталу, викликали до життя такий інститут, як "соціальний" капітал.

У роботі зазначається, що основна функція соціального капіталу полягає у забезпеченні такого характеру соціальної організації зв'язків, або відносин між основними суб'єктами економічної діяльності, яка б забезпечила максимально допустимий, за даних умов, рівень взаємодії цих суб'єктів при розв'язанні завдань виробничого та соціального характеру, рівноправний, прозорий, довірчий та прямий характер цієї взаємодії, як на основі прямих домовленостей між представниками найманих працівників та підприємцями, так і за допомогою законодавчої діяльності держави. У дисертації доведено, що соціальний капітал є надбанням не тільки окремих колективів, фірм, організацій. За вертикальною ознакою він має підстави для існування на рівні окремих регіонів і навіть країн. Головною умовою такого його прояву є створення розвиненого громадянського та інформаційного суспільства, форм соціального партнерства, середнього класу, за яких може виникати висока ступінь довіри між народом і владою. Дослідження умов, факторів, функцій і форм прояву соціального капіталу дозволило здобувачу визначити його як систему цілеспрямованих соціальних зв'язків, що виникають на рівні суспільства та на рівні окремого підприємства, фірми і забезпечують соціальну організацію відносин між основними суб'єктами господарської діяльності, основу якої складають взаємодія, довіра, надійність і прозорість у стосунках. Така система зв'язків, позаекономічна, і, до певної міри, позаматеріальна, водночас підвищує ефективність системи мотивації до праці та якість системи стимулів, тобто являється продуктивною. Її реальними організаційними формами можуть виступати, насамперед, різні види соціального партнерства. Соціальний капітал може зростати та нагромаджуватися через розвиток системи інститутів, у яких він знаходить свій прояв, однак завжди знаходиться у зоні підвищеного ризику, оскільки, по-перше, напряду залежить від якості цілей та інструментів економічної політики, суб'єктивних поглядів представників законодавчої та виконавчої влади, рівня культури та характеру інтересів чиновників, по-друге, руйнується, на відміну від інших форм капіталу, миттєво, відновленню ж протягом значного часу не підлягає.

Розділ 4. Україна: системна трансформація і потреби соціалізації економіки. Аналіз рівня соціальної спрямованості та соціальної ціни ринкових перетворень в Україні дозволив зробити в дисертації висновок про відсутність у представників влади життєздатної концепції та ефективної моделі системних змін в економіці, орієнтованих на формування сучасних інститутів, які б забезпечили мотивацію ефективної праці. Протягом усієї трансформації, зазначено у роботі, був конкретизований та узгоджений із суспільством фактично один, хоча й надзвичайно важливий, елемент визначального задуму, одна стратегічна мета - створення та розбудова незалежної української держави. Водночас, суть концептуального підходу до розуміння тих чи інших процесів, полягає саме у системному їх сприйманні та формуванні на цій основі системного бачення віддалених стратегічних перспектив і результатів трансформації суспільства, конкретних моделей його розвитку. Будь-яка держава є, насамперед, сутнісною формою існування народу, нації, інструментом захисту специфічних прав та інтересів цієї нації, умовою її функціонування та розвитку. Таке розуміння ролі держави набуває особливої актуальності в умовах розвитку процесів глобалізації, насамперед, економічного життя на планеті. Отже, вважає здобувач, процес державотворення не повинен підкоряти, перекривати більш глибоку стратегічну мету у системі

цілей концепції розвитку - створення гідних умов для існування та розвитку народу даної країни на тлі досягнень світового співтовариства. Підміна, або нерозуміння суті визначального задуму концепції реформування, її глобальних стратегічних цілей, а тому неспроможність наукового прогнозу глобальних наслідків такої підміни, спричинили не просто затягування із формуванням оптимальної, соціально орієнтованої моделі економічних перетворень в країні, але й наростання тенденцій відставання України у процесах пошуку свого місця в світі в умовах його глобалізації, загальмували або пригасили динаміку пасионарності значної частини населення.

Відправним положенням у дисертації є аргументація того факту, що процес реформування економіки в Україні неможливий поза зростанням якості людського капіталу, становленням і розвитком капіталу соціального. Водночас, системний аналіз статистичного та фактичного матеріалу, який характеризує реальний стан і тенденції функціонування людського та формування соціального капіталу в країні, дозволив зробити висновок, згідно якого об'єктивна потреба у збільшенні кількості фахівців нової генерації, здатних забезпечити досягнення нової якості економічного зростання в умовах НТР і глобалізації світової економіки, наштовхується саме на відсутність системного концептуального мислення влади, створюючи своєрідну пастку розвитку. Це знаходить свій прояв у фактичному припиненні, на значний час, фінансування фундаментальних, та й прикладних, наукових досліджень, критичному скороченні наукового потенціалу, втраті стимулюючого фактору вищої освіти, зростанні освіченої протестної маси в країні, що веде до скорочення кількості створених та освоєних, за останні роки, зразків нових типів техніки, падіння динаміки оновлення продукції машинобудування, впровадження прогресивних технологічних процесів, отже ускладнює проблему переходу до нової якості економічного зростання, до постіндустріального, інформаційного постекономічного суспільства.

Одним із ефективних інститутів та інструментів впливу на прийняття оптимальних рішень в процесі формування концепції розвитку економіки в країні може стати, на думку здобувача, громадянське суспільство. У дисертації, на основі дослідження характеру взаємозалежностей у системі зв'язків: кваліфікований працівник - економічна свобода - громадянське суспільство - ефективна системна мотивація - економічне зростання - соціальна стабільність - прогнозований розвиток держави, доведено, що громадянське суспільство фактично не стало ще потребою та інтересом громадян в силу спрямованості їх економічної діяльності на виживання, що дозволяє політикам та чиновникам безконтрольно приймати рішення у сфері економічних інтересів більшості, спричиняючи тим самим ще одну пастку розвитку трансформаційного періоду в Україні. Водночас, у роботі доведено, що життєздатна модель системної трансформації в Україні об'єктивно не могла бути сформована в перші роки незалежності в силу дії чинників не тільки політичних, соціально-економічних, але й внаслідок наукової інерції, браку достовірної інформації.

Одним із перших в Україні, здобувач формулює критерії виникнення своєрідних хвиль у дослідженнях процесів формування майбутньої метасистеми в Україні, аналізує широке коло джерел, у яких концентруються результати таких досліджень, висловлює свій погляд на їх роль у становленні національної концепції та моделі соціалізації економіки. Зокрема в роботі обгрунтовано існування трьох подібних хвиль, або етапів: перша поділяється на два періоди: 1991-1992 та 1993-1994 р.р.; друга хвиля - 1994-1995 р.р.; третя починається з 1996 р., охоплює декілька періодів, продовжується й сьогодні. Її принципові відмінності від попередніх етапів полягають у більш чіткій політичній визначеності та структурованості суспільства. Рівень усвідомлення та розробки проблем перехідного періоду, можливих шляхів їх розв'язання, сягнув сьогодні, приходить до висновку здобувач, тієї критичної межі, за якою стає можливим формування реалістичної та перспективної концепції і моделі функціонування нової метасистеми з ознаками тих елементів, які складають структуру сучасної метасистеми європейського типу.

Розділ 5. Інструменти соціалізації економіки в умовах системної трансформації суспільства (шлях концентрації ознак) У розділі досліджуються проблеми становлення соціальних інститутів, спрямованих на забезпечення нової якості мотивації до праці в Україні. Доведено, що функціонування таких інститутів передбачає, насамперед, розв'язання проблеми політико-економічного характеру: визначення і практичного застосування принципів ринкової організації оплати праці в усіх сферах економічного життя країни. Вольове виведення із системи

ринкових відносин, що формуються, об'єктивних принципів і механізмів оплати праці визначено у дослідженні як одну з найнебезпечніших методологічних помилок економічної політики держави. Навіть з позицій простого відтворення здатності до праці людини, як фактора виробництва, зазначається у дисертації, особливо ж за умов, коли ціни на усі інші фактори визначаються ринком, основу заробітної плати, усієї системи оплати праці, повинна складати вартість мінімального споживчого кошика розрахованого за реальними ринковими цінами, саме його вартість повинна бути базою для визначення державою, підприємцями, мінімальної ставки при оплаті праці. У роботі зроблено висновок, що довготривале порушення рівноваги у ринкових механізмах використання системи факторів виробництва провокує наростання протиріч в економічній системі, яка знаходиться у стадії свого формування, отже є нестійкою, здатною до непередбачуваних цільових та ціннісних переорієнтацій. За цих умов відбувається формування тіньової, антисоціальної системи оплати праці, яка позбавляє підприємців перспективи розширення виробництва за рахунок власних інвестицій, а найманих працівників матеріального забезпечення старості. Така система спотворює структуру платоспроможного попиту, особливо на послуги державного сектору економіки.

Критичний аналіз існуючого законодавства щодо формування сучасної системи оплати праці, рівня його використання у процесі реалізації державних програм соціальної політики, науково-методичних розробок до Концепції реформування заробітної плати, дозволив зробити наступні висновки: слушні і дійсно пріоритетні напрями забезпечення мотивації до праці практично завжди залишаються не реалізованими. Заробітна плата найманих працівників не стала головним джерелом їх доходів, не зросла доля оплати праці у структурі ВВП та доля тарифу у зарплаті, не сформована система мінімальних соціальних стандартів, які б відбивали реальні потреби, як виробника, так і економіки. Окреслені у ході розробки Концепції реформування зарплати пропозиції допускають можливість значних затримок у виплаті заробітної плати у майбутньому, що суперечить не тільки принципам ринкової мотивації, але й цілям трансформації українського суспільства, роблячи його латентно та перманентно хитким, деструктивним, а систему його соціально-економічних відносин непрогнозованою. Тому у дисертації запропоновано розробити та прийняти "Закон про умови своєчасної оплати праці" (Закон прямої дії), основним принципом якого має стати заборона несплати заробітної плати будь-яким суб'єктом підприємницької діяльності найманому працівнику в разі виконання останнім роботи у повному обсязі. Дотримання цього принципу має стати правовою умовою функціонування підприємця у ринковому полі країни. Основними інструментами реалізації такого закону можуть стати, на думку здобувача, більшість із тих, що визначені в "Основних напрямках соціальної політики на 1997-2000 роки", але не реалізовані урядом.

У роботі запропоновано також механізм розв'язання проблеми боргів через запровадження щотижневої виплати заробітної плати. Це, на думку здобувача: по-перше, скоротить можливості прокручувати чужі гроші безкоштовно, отже підвищує відповідальність суб'єктів господарської діяльності; по-друге, передбачає значно менші суми для сплати; по-третє, збільшує можливості швидкого реагування влади, найманих працівників, профспілок на затримки з виплатою заробітної плати; по-четверте, динамізує попит, оборот грошової маси, збільшує рівень прозорості у стосунках суб'єктів господарювання; по-п'яте, можливо, найголовніше: робить більш безпосереднім зв'язок у системі мотивації: між очікуваннями - працею - результатами - задоволенням потреб, що підвищує ефективність стимулів до праці у наступному виробничому періоді.

У дисертаційному дослідженні доведено, що одним із найважливіших інститутів реалізації мотивації до праці є відповідальність, свідоме здійснення взаємних вимог суб'єктів господарювання, усіх членів суспільства. Поза відповідальною поведінкою уряду, чиновників, підприємців, працівників, жодна мета економічної політики, жодний план дій, навіть якщо вони узгоджуються і відбивають спрямованість причинно-наслідкових зв'язків ринкових та соціальних законів, ніколи не будуть реалізовані. Головний принцип ефективного функціонування відповідальності - її наскрізне, одночасне, перманентне домінування та реалізація в усіх сферах та на всіх рівнях соціально-економічного життя суспільства. Ефективними інститутами забезпечення відповідальності суб'єктів господарювання, зазначається у дисертації, повинні стати не лише

принципи мотивації ринкової економіки, які Й.А. Шумпетер називав неперевершеними, *оскільки обіцянки дати багатство і погрози принести злидні використовуються з жорстокою акуратністю*, але й соціальна конкуренція та багаторівнева система соціального партнерства, які практично відсутні в нашій країні.

У роботі доведено, що в період переходу національних господарств від індустріального до постіндустріального, інформаційного типу конкуренція в економічній сфері набуває різноманітних соціальних форм. Із розширенням поля економічної свободи, отже кола суб'єктів господарської діяльності, що знаходяться у цьому полі, посилюється роль власне соціальної конкуренції, як явища та закономірності сучасного суспільства. Цей процес знаходить свій прояв у таких сферах і формах, як: конкуренція в галузі освіти (цей напрямок стосується й конкуренції на рівні держав); в галузі отримання певної професії, кваліфікації; власне економічна конкуренція у певних її соціальних формах: за місце роботи, за перспективне місце роботи, за рівень оплати праці, посаду, умови праці, за статус у колективі. На рівні юридичних осіб соціальна конкуренція точиться: за отримання та утримання кращих фахівців; за право розробки престижних проектів; за статус підприємства, фірми в галузі, країні, тощо; за статус бізнесмена у підприємницькому середовищі, у суспільстві. Конкуренція держав також може набувати соціальних форм, забезпечуючи соціальну конкурентоспроможність країни. Інструментами боротьби в даному разі виступають політичний та соціальний клімат, якість політичної та соціальної системи в країні (що забезпечує кращі умови розвитку для вчених, інвесторів, тощо) у глобалізованій світовій економіці, інвестиційний клімат, рівень сформованості громадянського суспільства, ставлення до фахівця, людини з боку держави тощо.

У дисертаційному дослідженні акцентується увага на проблемах, пов'язаних із інституційним забезпеченням соціальної конкуренції, зокрема з відсутністю в законодавстві України положення про визнання найманого працівника, носія та власника певного інтелектуального потенціалу, суб'єктом господарювання. На думку здобувача, такий стан є неприпустимим. Монополія одного суб'єкта (підприємця, держави) на прийняття рішень у сфері інтересів багатьох суб'єктів, фактично означає формування механізму соціального відчуження, причин для конфліктів на засадах класової боротьби. Дослідження природи протиріч у системі відносин, що народжується в країні, дозволило зробити висновок: хаотичне, однак, водночас, кероване руйнування системи відносин, які існували до початку трансформаційних процесів, позбавило трудящих їх сталого місця у соціальній структурі, зруйнувало звичні світоглядні підходи до розуміння суті та змісту їх стратегічних інтересів. Ігнорування ж принципа соціальної справедливості при формуванні нової системи відносин власності позбавило трудящих можливостей стати їх рівноправним суб'єктом. Масове безробіття, відсутність об'єднувальної ідеї та сили, яка б сприяла формуванню стратегічних інтересів працівників, спричиняє обмеженість кола їх інтересів, як суб'єктів виробництва, поглиблює соціальне відчуження та соціальну ворожість у суспільстві, породжує таке явище, як пристосовництво, намагання вижити за будь-яку ціну, що веде до *люмпенізації масової свідомості*. Це, у свою чергу, створює умови для розвитку корупції, зловживань, спотворює суть, принципи, спрямованість та можливості становлення і розвитку системи соціального партнерства в Україні. У значній мірі, приходять до висновку здобувач, відбувається підміна суті тих відносин, які криються у системі соціального партнерства, створюється їх своєрідна, специфічна квазісистема. Водночас, виходячи із споконвічного потягу українського народу до рівності, визначальними принципами взаємодії суб'єктів господарювання мають стати саме консенсус, узгодження інтересів, максимальна рівність та відкритість у процесі прийняття та реалізації рішень. Лише такий підхід може забезпечити конструктивний характер економічної та соціальної конкуренції.

Усебічний аналіз досвіду формування законодавства та механізмів функціонування соціального партнерства у ФРН, інших європейських країнах, дозволяє зробити висновок, що головною функцією соціального партнерства є забезпечення, у взаємозв'язку з іншими соціальними інститутами, не тільки позитивної динаміки мотивації до праці, але й рівноважного стану суспільства в умовах виникнення об'єктивної потреби у спільних діях основних суб'єктів господарської діяльності. Такий підхід дозволив провести дослідження соціального партнерства як

багатоступеневої, різнопланової системи. Наслідком такого дослідження став висновок: соціальне партнерство може і повинно існувати навіть не просто на макрорівні, а на рівні суспільства, де формою прояву його стають партнерські відносини між державою та народом, різними його верствами та соціальними групами, що передбачає існування відкритого, громадянського суспільства, цивілізованих форм функціонування системи економічних відносин. Такі форми соціального партнерства характеризують, на думку здобувача, вищу форму пізнання суті об'єктивних економічних та соціальних законів, можливостей та механізмів реалізації їх вимог у масштабі держави, дозволяють предметно визначитися із базовою моделлю соціального партнерства на мікрорівні. Зокрема, як це доведено у дисертації, слід законодавчо закріпити, в якості домінуючих, моделі "чистого представництва" та "змішаного представництва", розповсюджених у більшості європейських країн. Суть цих моделей полягає в тому, що вони передбачають безпосередню участь працівників підприємств у розв'язанні життєво важливих для них проблем, свідому участь у створенні продукції, отже сприяють забезпеченню абсолютної прозорості механізму узгодження інтересів безпосередніх учасників економічних відносин, в чому власне і знаходить свою реалізацію основна функція соціального капіталу.

Значна увага в дисертації приділяється дослідженню закономірностей та специфічних особливостей становлення в Україні середнього класу. Системний аналіз цього процесу, дозволив всебічно обґрунтувати висновок, згідно якого середній клас, з його сприйняттям мотивації до праці, орієнтацією на економічну свободу, отже прихильністю до принципів демократії, рівнем платоспроможного попиту, врешті-решт, як масове явище, виступає у ринковій економіці тим середовищем, що забезпечує ефективне функціонування, використання та реалізацію ринкових і соціальних законів, формування, адекватних вимогам останніх, цілей та інструментів розвитку господарства. Він є генеруючим джерелом і базою соціального капіталу, активною репродуктивною силою, яка постачає суспільству найбільш кваліфіковані кадри на усіх щаблях і в усіх сферах соціально-економічного життя.

Розуміння суті *реального середнього класу*, сукупності його ознак, специфіки реалій визрівання кожної з них, дозволило здобувачу зробити висновок, що в умовах перехідного стану суспільства ознака матеріального добробуту, стандартів та типу споживання, залишаючись домінантною, певний час може не бути домінуючою при визначенні суті, змісту, ролі, структури середнього класу. Тому чільне місце в економічній політиці України, паралельно із створенням умов, які б змінювали матеріальний добробут громадян на краще, повинні займати цілі щодо збереження та розвитку таких ознак середнього класу, як рівень освіти і кваліфікації, професійний кваліфікаційний статус, професійна етика, місце у системі власності, самоідентифікація, динаміка зростання долі економічно та соціально активних громадян взагалі, та таких, що самоідентифікують себе як представників середнього класу, зростання впливу протосереднього класу на прийняття рішень щодо розвитку усіх структурних елементів соціально-економічного життя країни через розвиток системи соціального партнерства. Саме така спрямованість економічної політики, на думку здобувача, буде сприяти нарощуванню класичних структурних ознак середнього класу. Концентруючи наявні у певних прошарків ознаки належності до середнього класу, нарощуючі ті, що відсутні у даний час, можна прискорити процес завершення системної трансформації суспільства в Україні на принципах функціонування якісно нової метасистеми, тотожної з тією, що існує у розвиненому світі. Забезпечити цей процес, як це аргументовано у дисертаційному дослідженні, може розробка добре структурованої концепції та Програми: "Стратегія формування середнього класу в Україні", основними принципами якої, на думку здобувача, мають стати:

1. Визначення спрямованості процесу формування середнього класу, відповідь на питання, з якою метою він створюється.
2. Визначення принципів структуризації суб'єктів, що мали б стати домінуючими елементами середнього класу, дозволили б відрізнити його від структури, що стихійно складається в умовах трансформації та тіньової економіки.
3. Окреслення мотивів, які б забезпечили формування не лише ознак матеріального характеру, але й таких, що визначають політичні, життєві цінності.

4. Визначення природи та принципів використання інструментів економічної політики, які б забезпечили утримання та концентрацію потенційних суб'єктів протосереднього класу, зростання їх чисельності за бажаними для суспільства ознаками, збільшення впливу на процеси, що відбуваються у державі.

5. Забезпечення орієнтації законодавчої діяльності, бюджетної, освітньої, науково-технічної політики на послідовне формування та концентрацію ознак у представників протосереднього класу з позицій його функціональної ролі у постіндустріальному суспільстві.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у процесах посилення впливу позаекономічних, соціальних факторів на можливості економічного розвитку, спрямованість та якість трансформаційних процесів в Україні. Дослідження основних закономірностей трансформації складних соціально-економічних систем в умовах НТР і розвитку процесів глобалізації, суті, характеру та спрямованості взаємозв'язків економічної та соціальної підсистем, дозволило сформулювати ряд висновків методологічного, концептуального та науково-практичного спрямування:

1. Проблема забезпечення синергетичного ефекту взаємовпливів економічних, соціальних і політичних інститутів в процесі реалізації економічних проектів, пов'язаних із становленням ринкової системи сучасного типу у посткомуністичних країнах, є нагальною, насамперед, для економічної теорії, оскільки традиційні підходи та методологія економічної теорії у науковому обґрунтуванні таких завдань допомогти не зможуть. Основу нової парадигми має складати уява про суспільство, як про цілісну, багатосуттєву, багатовекторну систему зі складною структурою, якій притаманні певні загальні закономірності розвитку. Саме з позицій розуміння складності, багатосуттєвості та єдності процесів, що відбуваються у ході трансформації економічної системи України, проведене дослідження проблем соціалізації економіки, становлення соціальних інститутів в нашій державі, можливостей їх впливу на формування соціально-економічних відносин нового типу.

2. З метою категоріального забезпечення такої спрямованості досліджень, запропоновано ввести в науковий обіг в якості категорій економічної теорії такі поняття, як *метасистема* (надскладна соціально-економічна система, де економічна система є елементом, ланкою, підсистемою із відповідними закономірностями її взаємозв'язків з іншими елементами метасистеми), та *метасоціальна система* - сучасний тип метасистеми, результат синергетичної дії її елементів, у структурі якої домінуючу роль відіграє соціальна орієнтація розвитку економічної системи на безпосереднє задоволення потреб людини.

3. Доведено також необхідність аналізу специфіки зовнішніх факторів, що впливають на формування концепції та вибір моделі економічного розвитку України. Ця специфіка полягає в тому, що практично усі країни світу й уся світова економіка перебувають сьогодні в перехідному стані: від індустріального до постіндустріального, постекономічного суспільства; від централізованої економіки та командно-адміністративної системи до ринкового господарства; від традиційних економічних систем до сучасних ринкових відносин; від взаємодії національних економік і держав до глобалізації важелів управління світовою економічною системою. Така ситуація, багато в чому, зумовлює внутрішні коливання політичних сил, різних верств населення щодо вибору концепції та моделі соціально-економічного розвитку держави, суть багатовекторності її внутрішньої та зовнішньоекономічної політики.

4. Зазначено, що соціалізація, у загальному розумінні цього поняття, означає процес засвоєння особистістю певної системи знань, норм та цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства, забезпечуючи конструктивну спрямованість своїх стосунків із іншими людьми у будь-якій сфері своїх інтересів. У процесі розвитку людської цивілізації сукупність таких знань, норм та цінностей невинно зростає, що, з одного боку, ускладнює процес їх засвоєння, робить його більш суперечливим, однак, з іншого, збільшує цінність для держави, колективу, кожної особистості, що змогла опанувати та трансформувати через свою свідомість

необхідну базу, на даному етапі розвитку суспільства, систему загальнолюдських наукових, світоглядних та поведінських норм.

5. Встановлено, що соціалізація економіки, виступаючи органічною ланкою загального об'єктивного процесу соціалізації, знаходить свій прояв у становленні та розвитку закономірності, згідно якої, під впливом потреб виробництва прискорюється процес засвоєння та використання основними суб'єктами господарювання у своїх інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства в цілому. Цей процес, особливо в умовах *всмоктування* конкурентною економікою досягнень НТП та НТР, супроводжується стрімким зростанням цінності кожного окремого працівника, який володіє значним обсягом необхідних знань, навичок, запасом творчого потенціалу, мобільності та комунікативності, формуванням інтелектуального капіталу та системи відносин, що складаються між суб'єктами економічної діяльності з приводу використання цього капіталу, викликає потребу у певній трансформації існуючих економічних відносин, як у межах окремих країн, так і (як тенденція на перспективу) у межах світового господарства.

6. Встановлено, що розвиток соціалізації економіки на макрорівні переплітається з подібним процесом на мікрорівні, що знаходить свій прояв у зустрічних потоках та взаємовпливах: 1) наймані працівники намагаються та повинні засвоїти принципи, цінності, правила та інші елементи культури відносин, що склалися у фірмі; 2) водночас, керівництво фірми, підприємства добровільно, або вимушено, проводить політику соціалізації бізнесу, забезпечуючи найбільш ефективну, насамперед, з позицій реалізації цілей фірми, систему гармонізації інтересів усіх зацікавлених сторін, як у внутрішніх, так і в зовнішніх відносинах, інтегруючи найманих працівників у процеси прийняття рішень, розуміння відповідальності за свою діяльність та діяльність фірми, колективу.

7. Обґрунтовано, що найбільш життєвою та ефективною суспільною формою соціалізації економіки в Європі є модель соціального ринкового господарства. Поглиблено розуміння його суті, доведено об'єктивну природу виникнення, запропоновано новий погляд на критерії визначення етапів становлення та розвитку цього типу господарства в Німеччині з позицій визначення можливостей формування соціального ринкового господарства в Україні.

7. Доведено, що рівень розвитку соціалізації економіки, отже якість змін у системі економічних відносин, виробничих можливостей тієї чи іншої країни, фірми, залежить від ступеню активності особистості в процесі прийняття та реалізації рішень, готовності сприймати ці зміни, забезпечувати їх позитивний характер своєю працею. У цьому зв'язку досліджено природу, функції, закономірності та проблеми становлення в Україні таких соціальних інститутів та інструментів, як державні мінімальні соціальні стандарти (ДМСС), соціальний капітал, соціальна конкуренція, соціальне партнерство, середній клас.

8. Визначено хибні елементи в системі методології та практики реалізації основних принципів мотивації та стимулів до праці в умовах перехідного стану до ринкової економіки, поглиблено аналіз принципів ціноутворення на працю, як товар, з позицій забезпечення прямої залежності між рівнем її оплати, як мотивом, стимулом, і динамікою реформ, особливо у довготривалому періоді.

9. Дослідження умов, факторів, функцій та форм прояву соціального капіталу дозволило визначити його як систему цілеспрямованих соціальних зв'язків, що виникають на рівні суспільства та на рівні окремого підприємства, фірми і забезпечують соціальну організацію відносин між основними суб'єктами господарської діяльності, основу якої складають взаємодія, довіра, надійність і прозорість у стосунках. Така система зв'язків, являючись позаекономічною, і, навіть, до певної міри, позаматеріальною, водночас підвищує ефективність системи мотивації до праці та якість системи стимулів, тобто являється продуктивною. Її реальними організаційними формами можуть виступати, насамперед, різні види соціального партнерства.

10. Уперше введено в науковий обіг поняття *соціальна конкуренція*, досліджено об'єктивні передумови її виникнення, визначено специфічну мету функціонування - повне використання та розвиток можливостей людського і соціального капіталу, соціальна інтеграція суспільства. Встановлено основні складові та напрямки соціальної конкуренції на макро та мікрорівні, на рівні

фізичних та юридичних осіб, визначено та аргументовано орієнтацію дій владних структур по створенню конкурентного середовища, які необхідно забезпечити позачергово.

11. Доведено, що такий сучасний інститут функціонування та розвитку економічних відносин, як соціальне партнерство, має об'єктивну природу, породжену дією економічних і соціальних законів, що дає підстави говорити про обов'язковість його використання. Визначено та обгрунтовано головну функцію соціального партнерства - забезпечення рівноважного стану суспільства на принципах економічної свободи, соціальної справедливості, громадянського суспільства, нової якості економічного зростання в умовах виникнення об'єктивної потреби у спільних діях основних суб'єктів господарювання. Розширено та поглиблено погляд на соціальне партнерство, обгрунтовано, що на рівні суспільства воно характеризує вищу форму пізнання суті об'єктивних ринкових і соціальних законів, можливостей та механізмів реалізації їх вимог в масштабі держави. На основі аналізу протиріч та проблем становлення системи соціального партнерства в Україні обгрунтовано конкретні рекомендації щодо визначення реальних та ефективних інструментів і форм забезпечення цього процесу.

12. Поглиблено розуміння сутності, основних ознак, принципів і критеріїв формування та функціонування середнього класу, його ролі у забезпеченні рівноважного стану системи економічних відносин, їх конструктивної еволюції по висхідній; обгрунтовано специфічні риси та перспективи використання принципу *концентрації ознак* при становленні протосереднього класу в нашій країні. Доведено, що проблема формування середнього класу, як і системи соціального партнерства, в нашій країні є, насамперед, політико-економічною проблемою. Обгрунтовано, що економічна політика владних структур України повинна бути спрямована сьогодні, насамперед, на збереження, підтримку та розвиток таких ознак середнього класу, як рівень освіти, кваліфікації, професійний кваліфікаційний статус, професійна етика, місце у системі власності, самоідентифікація, динаміка зростання долі економічно та соціально активних громадян, зростання впливу протосереднього класу на прийняття владними структурами рішень щодо розвитку усіх структурних елементів соціально-економічного життя країни через розвиток системи соціального партнерства. Запропоновано розробити державну "Програму формування середнього класу в Україні", визначено її основні концептуальні принципи.

13. Уперше в науковій літературі зроблено спробу виділити та критично проаналізувати етапи становлення національної економічної думки щодо визначення стратегічних цілей і основних принципів формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України у трансформаційний період; окреслено деякі визначальні принципи концепції та моделі забезпечення соціальної спрямованості функціонування економіки країни.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії:

1. Зайцев Ю. К. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства. - Чернівці: Золоті литаври, 2000. - 288 с. (17, 5 друк. арк.).
2. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства. - К.: КНЕУ, - 2002. - 188 с. (11, 84 друк. арк.).
3. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації // Д.Лук'яненко, А.Поручник та ін. - К.: КНЕУ, 2001. - 538 с. (35,72 друк. арк.). Особисто автору належить розділ 1.6. Соціальна політика у сучасному ринковому господарстві. - С. 94 - 107. (0, 75 друк. арк.).

Підручники, книги:

4. Зайцев Ю. К. Економічна політика: методологія, теорія, практика. - Чернівці: Рута, 1998. - 140 с. (8,2 друк. арк.).
5. Белінський П.І., Зайцев Ю.К. Основи економіки (в запитаннях та відповідях) Частина 1. Мікроекономіка. - Чернівці: Рута, 1996. - 226 с. (13,2 друк. арк.). Особисто автору належить розділ 2. Ринкова економіка: організація і механізм функціонування, теми 4-5; та розділ 3. Підприємство і підприємництво. Основні форми доходу в ринковій економіці, теми 1-3. - С. 115 - 223 (6,5 друк. арк.).

6. Белінський П.І., Зайцев Ю.К. Основи економіки (в запитаннях та відповідях). Частина 2. Макроекономіка. - Чернівці: Рута. - 1997. - 204 с. (12,0 друк. арк.). Особисто автору належить розділ 4. Національна економіка, форми її регулювання, теми 5 - 7; та розділ 5. Світова економіка, теми 1 - 3. - С. 103 - 202 (6,0 друк. арк.).

7. Економічна теорія: Курс лекцій (для студентів неекономічних спеціальностей). - Чернівці, 1999. - 343 с. Особисто автору належить тема 3. Типи економічних систем. - С. 25 - 44. (1,25 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях:

8. Зайцев Ю.К. Проблеми формування, прояву та реалізації соціальних законів у період переходу України до ринкової економіки // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наукових праць. Вип. 10. Економіка. - Чернівці: ЧДУ, 1997. - С. 178 - 184. (0,7 друк. арк.).

9. Зайцев Ю.К. Й.А.Шумпетер про "зростаючу ворожість до соціального ладу капіталізму" та тенденції формування соціального ринкового господарства у сучасних розвинених країнах // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наукових праць. Вип. 25. Економіка. - Чернівці: ЧДУ, 1998. - С. 55 - 65. (0,8 друк. арк.).

10. Зайцев Ю.К. Закони ринкової економіки та поле економічної політики держави // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 28. Економіка. - Чернівці: ЧДУ, 1998. - С. 130 - 144. (0,8 друк. арк.).

11. Зайцев Ю.К. Об'єктивні потреби структурної перебудови економіки України та проблеми формування принципів узгодження інтересів її головних суб'єктів // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 44. Економіка. - Чернівці: ЧДУ, 1999. - С. 32 - 42. (0,6 друк. арк.).

12. Зайцев Ю.К. Проблеми аналізу закономірностей трансформації соціально-економічних систем наприкінці ХХ століття // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвідомчий науковий збірник. Вип. 7. - Київ.: КНЕУ, 1999. - С. 3 - 13. (0,6 друк. арк.).

13. Зайцев Ю.К. Соціальний капітал і проблеми його формування в умовах перехідної економіки // Економіка і підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 3. - Київ.: КНЕУ, 1999. - С. 11 - 21. (0,6 друк. арк.).

14. Зайцев Ю.К. Проблеми та шляхи формування ринкового поля в перехідній економіці України // Регіональна економіка. - 1999. - № 4. - С. 71 - 80. (0,7 друк. арк.).

15. Зайцев Ю.К. Проблеми методології визначення історичних перспектив капіталістичної системи господарювання у працях Й. А. Шумпетера та сучасний стан їх розв'язання // Йозеф Шумпетер та проблеми реформування економіки України: Зб. наук. праць - К.: Таксон. - 2000. - С. 40 - 87. (2,7 друк. арк.).

16. Зайцев Ю.К. Особливості прояву та реалізації ринкових законів в умовах формування сучасної метасоціальної системи // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 65. Економіка, 2000. - С. 9 - 15. (0,6 друк. арк.).

17. Зайцев Ю.К. Соціальні зв'язки та проблеми економічного розвитку // Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць. Вип. 5. - К.: КНЕУ, 2000. - С. 37 - 45. (0,8 друк. арк.).

18. Зайцев Ю.К. Соціальне ринкове господарство: принципи засновників, сучасні підходи, історичні перспективи // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць. Вип. 7. - Одеса: ОДЕУ, 2000. - С. 36 - 41. (0,6 друк. арк.).

19. Зайцев Ю.К. Соціальна політика у програмах перших урядів України: втрачені можливості, об'єктивні потреби // Регіональна економіка. - 2000. - № 3. - С. 7 - 16. (0,7 друк. арк.).

20. Зайцев Ю.К. Інтеграція України у світове господарство як фактор динамізації її соціального розвитку // Дослідження соціально-економічних проблем перехідного періоду. Науковий вісник ЧТЕІ КНТЕУ. Вип. 1. - Чернівці, 2001. - С. 6 - 14. (0,6 друк. арк.).

21. Зайцев Ю.К. Сучасні об'єктивні фактори та форми становлення транскордонної регіональної економічної політики в Україні // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 109-110. Економіка. - Чернівці: Рута, 2001. - С. 106 - 110. (0,6 друк. арк.).

22. Зайцев Ю.К. Основні принципи формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України в умовах перехідного періоду // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. Вип. 5. - К.: КНЕУ, 2001. - С. 15 - 24. (0,7 друк. арк.).

23. Зайцев Ю.К. Соціальні пріоритети розвитку та проблеми їх реалізації у процесі трансформації метасистеми України // Науковий вісник Чернівецького національного університету: Зб. наук. праць. Вип. 113. Економіка, 2001 - С. 3 - 11. (0,7 друк. арк.).

24. Зайцев Ю.К. Проблеми становлення концепції системної трансформації господарського порядку в Україні // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип. 8, ч. 1. - Одеса: Одес. держ. екон. ун-т, 2001. - С. 120 - 123. (0,4 друк. арк.).

25. Зайцев Ю.К. Соціальна конкуренція як фактор економічного розвитку // Стратегія економічного розвитку України: Наук. збірн. Вип. 6. - К.: КНЕУ, 2001. - С. 32 - 42. (0,7 друк. арк.).

26. Зайцев Ю.К. Умови відновлення мотиваційної природи заробітної плати в перехідній економіці України // Економіка України. - № 8. - 2002. - С. 45 - 50. (0,8 друк. арк.).

27. Савчук В.С., Зайцев Ю.К. Об'єктивні потреби розвитку світового господарства та особливості сучасної методології дослідження економічних проблем // Вчені записки КНЕУ: Науковий збірник. - Київ.: КНЕУ, 1999. - С. 145 - 150. (0,7 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить аналіз особливостей методології дослідження сучасних економічних проблем; обсяг авторської частини - 0,35 друк. арк.).

28. Савчук В.С., Зайцев Ю.К. Проблема періодизації етапів становлення соціального ринкового господарства в ФРН та перспективи його формування в Україні // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць. Вип. 6. - Одеса.: ОДЕУ, 2000. - С. 224 - 228. (0,5 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить аналіз процесу становлення соціального ринкового господарства в ФРН; обсяг авторської частини - 0,25 друк. арк.).

29. Савчук В.С., Зайцев Ю.К. Глобалізація та соціалізація світової економіки: потреби, шляхи, проблеми // Вчені записки: Наук. збірник. Вип. 3. - К.: КНЕУ. - 2001. - С. 250 - 257. (0,6 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить аналіз проблеми соціалізації світової економіки; обсяг авторської частини - 0,3 друк. арк.).

30. Савчук В.С., Зайцев Ю.К. Система соціального партнерства в Україні: проблеми, протиріччя, методи формування // Вчені записки: Наук. зб. - Вип. 4. - К.: КНЕУ. - 2002. - С. 9 - 18. (0,8 друк. арк.). (Особисто здобувачу належить аналіз протиріч існуючої в Україні системи соціального партнерства та визначення основних напрямків перетворення її у мотиваційний фактор економічної діяльності).

Інші видання:

31. Зайцев Ю.К. Проблеми формування цілей зовнішньоекономічної та зовнішньоторгівельної політики України // Зовнішня торгівля (науковий економічний журнал). - 1998. - № 4. - С. 144 - 150. (0,7 друк. арк.).

Матеріали, тези наукових конференцій:

32. Зайцев Ю.К., Зайцева З.І. Основні принципи формування багатоукладної економіки та об'єктивні потреби соціалізації виробництва на Буковині // Тези доповідей міжнародної наукової конференції "370 років Хотинської війни". - Чернівці, 1991. - С. 97 - 101. (0,3 друк. арк.). (Особисто автору належить аргументація положення про необхідність соціальної орієнтації економіки вже на початку трансформаційного періоду в Україні; обсяг авторської частини - 0,2 друк. арк.).

33. Зайцев Ю.К. Некоторые концептуальные проблемы управления процессами формирования региональной инфраструктуры // Тезисы международной научно-практической конференции "Механизмы управления в свободных экономических зонах". - Черновцы, 1993. - Ч.1. - С. 32 - 34. (0,2 друк. арк.).

34. Зайцев Ю.К., Зайцева З.І. Україна та СНД в умовах соціально-економічної кризи // Матеріали науково-практичної конференції "Криза економіки України та можливості виходу з неї". - Івано-Франківськ, 1993. - С. 13 - 15. (0,25 друк. арк.). (Особисто автору належить положення про необхідність використання ринків СНД з метою нагромадження потенціалу системних

структурних перетворень в економіці у співпраці із Заходом; обсяг авторської частини - 0,2 друк. арк.).

35. Зайцев Ю.К. Проблеми формування нової соціальної структури в Україні та місце у цьому процесі ВЕЗ // Тези міжнародної науково-практичної конференції "Вільна економічна зона як форма регіонального розвитку". 5-7 квітня 1994 р. В 2-х част. - Чернівці, 1994.- Ч. 1. - С. 17 - 20. (0,25 друк. арк.).

36. Зайцев Ю.К. Інвестиції в соціальну сферу та майбутнє України // Тези наукових доповідей міжнародної науково-практичної конференції "Інвестиційна діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання". 8-10 квітня 1997 р. - Чернівці, 1997. - С. 138 - 139. (0,25 друк. арк.).

37. Зайцев Ю.К. Об'єктивні, теоретичні та практичні підвалини становлення соціального ринкового господарства // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Проблеми безпеки української нації на порозі ХХІ сторіччя". 22 - 23 жовтня 1998 р. У 2-х част. - Київ - Чернівці, 1998. - Част. 1. - С. 116 - 122. (0,5 друк. арк.).

38. Зайцев Ю.К. Інновації, соціальний капітал і проблеми формування ефективної моделі господарювання в Україні // Доповіді Х міжнародної науково-практичної конференції "Сучасна інноваційно-промислова політика України: інвестиційні пріоритети та інфраструктура". Чернівці". 6 - 8 квітня 1999 р. У 2-х томах. - Чернівці: Рута, 1999. - Том 1. - С. 234 - 247 (0,8 друк. арк.).

39. Зайцев Ю.К. Глобалізація, регіоналізація та проблеми соціальних інновацій // Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-східної Європи: Матеріали наукового симпозиуму 16-17 червня 1999 р. / Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф. Еберта. - Чернівці: Золоті литаври, 1999. - С. 75 - 83. (0,7 друк. арк.).

40. Зайцев Ю.К. Об'єктивні основи соціалізованого ринкового господарства та можливості його формування у сучасній Україні // Матеріали міжнародної наукової конференції "Проблеми теорії і практики становлення соціально -орієнтованої ринкової економіки". Харків. 17-19 листопада 1999 року. - Харків: ХДАДТУ, 1999. С. 112 - 113. (0,3 друк. арк.).

41. Зайцев Ю.К. Глобалізація світового розвитку та проблеми формування національної економічної політики в Україні // Матеріали УІ міжнародної науково-теоретичної конференції "Особливості економічної політики постсоціалістичних країн в умовах глобалізації світової економіки (Приклад України)". Київ. 25-26 листопада 1999 р. - К.: Київський університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 1999. - Модуль II (Частина II). - С. 151 - 155. (0,35 друк. арк.).

42. Зайцев Ю.К. Прорив "міжсистемних оболонок" як умова формування сучасної системи управління економічним розвитком // Матеріали ХІ міжнародної науково-практичної конференції у двох томах "Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації". - Чернівці.: МП "Юніверс ЛТД", 2000. - Т. 2. - С. 165 - 168. (0,3 друк. арк.).

43. Зайцев Ю.К. Об'єктивні основи трансформації предмету економічної теорії в умовах становлення сучасної метасоціальної системи // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції "Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання)". 26-27 квітня 2000 р. - Київ.: КНЕУ, 2000. - С. 34 - 36. (0,3 друк. арк.).

44. Зайцев Ю.К. Соціальна відповідальність бізнесу та проблеми її формування в Україні // Теорії мікро-макроекономіки: Зб. наук. праць. За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції "Підприємництво в умовах трансформації економіки України", 10-11 листопада 2000 року. Вип. 6. - К.: КНУ імені Т.Шевченка, 2000. - С. 161 - 166. (0,4 друк. арк.).

45. Зайцев Ю.К. Транскордонна регіональна економічна політика та її стратегічні цілі і пріоритети // Матеріали доповідей У Міжнародного конгресу українських економістів "Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку". Львів. 22 - 26 травня. У 2-х частинах. - Львів: ІРД НАНУ, 2000. - Част. II. - С. 463 - 467. (0,4 друк. арк.).

46. Зайцев Ю.К. Проблеми формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України у національній економічній думці // Науковий вісник ЧТЕІ КНТЕУ. За матеріалами ХІІ міжнародної науково-практичної конференції. Вип. 2. Чернівці, 2001. - С. 9 - 18. (0,5 друк. арк.).

47. Зайцев Ю.К. Роль держави у становленні соціальної відповідальності бізнесу в перехідній економіці України // Матеріали науково-практичної конференції "Соціальні та управлінські проблеми розвитку бізнесу в Україні". Донецьк. 2 июня 2001 г. - Донецьк: Бизнес-альянс Донбасса, 2001. - С. 9 - 11. (0,3 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України як стратегічна потреба її розвитку. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.01. - Економічна теорія. - Київський національний економічний університет, Київ, 2002.

Дисертація присвячена дослідженню закономірностей становлення якісно нової системи соціально-економічних відносин в Україні, ролі та функцій позаекономічних, соціальних інститутів у цьому процесі. Обґрунтовано необхідність застосування нової парадигми пізнання цих закономірностей, доведено, що соціалізація економіки, якісно новий рівень потреб працівника та потреб у працівникові, є об'єктивною вимогою сучасного стану продуктивних сил і виробничих відносин, в тому числі й в Україні, веде до трансформації національних метасистем у системи метасоціальні. Досліджено суть і протиріччя реалізації основних концепцій та моделей соціалізації економіки у таких країнах, як Швеція та Німеччина, дана розгорнута характеристика соціальних втрат і проблем, що виникли у ході системної трансформації суспільства в Україні. Визначено основні концептуальні принципи та підходи до становлення в державі таких інститутів соціалізації економіки, як людський та соціальний капітал, соціальна конкуренція, соціальне партнерство, відповідальність, соціальна відповідальність бізнесу, середній клас, розроблено практичні рекомендації щодо ефективної реалізації їх функцій.

Введено в науковий обіг категорії *метасоціальна система*, *соціальна конкуренція*, поглиблене розуміння суті поняття *соціальний капітал*.

Ключові слова: метасоціальна система, мотивація, соціалізація економіки, соціальне ринкове господарство, людський капітал, соціальний капітал, соціальна конкуренція, соціальне партнерство, середній клас.

АННОТАЦИЯ

Зайцев Ю.К. Социализация экономики Украины как стратегическая потребность ее развития. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.01.01. - Экономическая теория. - Киевский национальный экономический университет, Киев, 2002.

Диссертация посвящена исследованию закономерностей становления качественно новой системы социально-экономических отношений в Украине, роли и функций социальных институтов в этом процессе. Обоснована необходимость новой парадигмы познания этих закономерностей, основным принципом которой является исследование состояний экономики как результата взаимопроникновения и взаимопереплетения сущностей различных подсистем и сфер единой метасистемы. Подобный подход предполагает использование выявленных механизмов возможного синергетического эффекта в процессе формирования концепций экономического развития и практических моделей хозяйствования. Он исходит также из объективно существующего процесса эволюции предмета экономической теории в русле признания и познания органического единства экономического и социального в современном обществе.

Доказано, что социализация экономики, качественно новый уровень потребностей работника и потребностей в работнике, является объективным условием существования современных производительных сил, обеспечивает конструктивную трансформацию экономических отношений, в том числе и в Украине, ведет к превращению существующих метасистем в системы метасоциальные, в которых экономическое развитие уже невозможно без постоянного роста благосостояния подавляющего большинства населения.

Исследованы сущность и противоречия реализации основных концепций и моделей социализации экономики в таких странах как Швеция, Германия, обосновано положение, согласно

которого наиболее жизненной и эффективной общественной формой социализации экономики в Европе является модель социального рыночного хозяйства. Углублено понимание сущности этой модели, обоснована объективная природа ее возникновения. Предложен новый взгляд на критерии определения этапов становления и функций социального рыночного хозяйства с позиций выявления механизмов гармонизации экономических отношений, обеспечения экономического роста, социального равновесия в обществе, как в рамках Германии и Швеции, так и в масштабах Европейского Союза, а также с позиций определения реальных возможностей формирования такой модели хозяйствования в Украине.

Дана развернутая характеристика экономических и социальных потерь и проблем, возникших в ходе системной трансформации общества в Украине вследствие игнорирования властными структурами современной методологии и практики реализации основных принципов мотивации к труду в условиях перехода не просто к рыночной экономике, но к основам постиндустриального, постэкономического общества, углублен анализ принципов ценообразования на рабочую силу. Определены сущность, функции, основные концептуальные принципы и пути становления в стране таких институтов социализации экономики, как человеческий и социальный капитал, социальная конкуренция, социальное партнерство, ответственность, социальная ответственность бизнеса, средний класс. Разработаны конкретные рекомендации по формированию и активному использованию государством названных институтов в своей экономической политике с целью обеспечения качественной трансформации экономической и хозяйственной систем, обеспечения мотивационной эффективности новых социально-экономических отношений в Украине. Введены в научный оборот категории *метасоциальная система*, *социальная конкуренция*, углублено понимание сущности понятия *социальный капитал*.

Ключевые слова: метасоциальная система, мотивация, социализация экономики, социальное рыночное хозяйство, человеческий капитал, социальный капитал, социальная конкуренция, социальное партнерство, средний класс.

ANNOTATION

Zaitcev Y.K. The socialization of the ukrainian economy as strategic need for its development. - Manuscript.

The dissertacion is submitted for doctor of economic sciences degree; specialization 08.01.01. - Economic teory. - Kyiv National Economic University, Kyiv, 2002.

The dissertation is devoted to the research of the laws of the qualitively new system of socio-economic relations in Ukraine; to the role and functions of noneconomic, social institutions in the formation of this system. The necessity of using new paradigm for apprehending these laws has proved. The objective need of contemporary state of productive forces and productive relations is qualitively new level of worker, his professional and intellectual skills. Realization of this need leads to socialization of economy, to transformation of national metasystems into metasocial systems. The essence and contradictions of the realization of the main concepts and models of the economy socializacion in Sweden and Germany are researched. Comprehensive characteristic of social costs and problems of the systemic transformation of the ukrainian society is given. The main conceptional principles and approaches to the formation of such institutes of socialization, as human and social capital, social competition, social partnership, responsibility, social responsibility, middle class are determined. Practical recommendations in relation to effective realization of their functions are maid.

The termps "metasocial system", "social competition" are introduced in scintific usage/ Understanding of the term "social capital" is deepen.

Key words: metasocial system, motivation, socialization of the economy, social market economy, human capital, social capital, social competition, social partnership, middle class.